

A képzőművészeti alkotások elemzése az általános iskolában

A XIX. század magyar történelmi és életképfestészete

Az ált. iskolai rajzoktatás — az alapfokú, általánosan képző iskola sokoldalú célkitűzésének megfelelően — az ábrázolás sokféle formájába nyújt betekintést. A tanulók a természet utáni rajzolás során ismereteket szereznek a környező világ, a valóság lényeges vonásairól, más természetű rajzi munkáknál (pl. magyarázó rajzok) a gyakorlati élet igényeinek megfelelő ábrázolásmódokkal foglalkoznak. De helyet kapnak olyan rajzi munkák is, ahol a képzelet és alkotó kedv, a képszerű vagy díszítő alakítás lép előtérbe.

A tantervnek és utasításoknak megfelelően ezeket a rajzi munkákat műalkotások elemzése is kíséri, ahol a tanulók egyrészt saját rajzi munkáik problematikájának magas, művészi szintű megoldásaival találkoznak, másrészt — megismerve az egyes korok legszebb és legjellemzőbb alkotásait — betekintenek a művészi alkotások sajátos kifejezési eszközeibe, ezeknek a tartalommal kapcsolatos megjelenésébe, s konkrét, érzékletes formában szereznek élményt az egyes koroknak a művekben tükröződő sajátos gondolkodásmódjáról. A műalkotáselemzések órái egyben azt az alakulást, változást is igyekeznek illusztrálni, amelyen — a társadalom fejlődése folyamán — a művészet végig haladt.

Ez a munka — a tartalmi mondanivaló és a kifejezési eszközök, a mű és társadalom

kapcsolatának érzékeltetése — nem könnyű feladat. A problémák arányainak eltolódása vezet egyrészt az öncélú esztéticizmusra (mely nem jut el a társadalmi-történeti mondanivalóhoz), más esetekben pedig az órák fiók-történelemórákká alakulnak, ahol a korrajznak a művek csak odavetett illusztrációi. A tanterv és utasítás leszögezi a helyes módszert: a művek konkrét, induktív, élményszerű elemzésével, a műveken látható ábrázolási sajátosságok elemzése útján kell elvezetni a tanulókat a bennük tükröződő történelmiséghez. Így deduktív módon a verbális ismeretek helyett — a mindig nagy élményt nyújtó remekművek érzelmi-esztétikai jegyein keresztül a tanulók életkoruknak megfelelő szinten közelítik meg a történetiséget. Ez a módszer emellett aktivizálja is a tanulókat és arra szoktatja őket, hogy kiállítások és múzeumlátogatások alkalmával magukból a művekből igyekezzenek kiindulni. Ez a módszer tehát a műélvezés útján segíti megtenni az első lépéseket.

A közölt óravázlat ezt a korszerű, helyes módszert tükrözi. Hozzájárulhat ahhoz, hogy a gyakorlati nevelő-oktató munkát a műalkotáselemzés területén az általános iskolai tanterv szellemének megfelelően kedvezően befolyásolja. (Szerk.)

A VII. osztály műalkotás elemző órái között foglalkozunk a XIX. század magyar történelmi és életképfestészetével. Ennek a témakörnek az anyaga viszonylag közel áll a tanulókhöz, mivel történelmi ismereteikre épül. Jó rávezető kérdésekkel úgy irányíthatjuk az anyag feldolgozását, hogy a tanulók konkrét, induktív elemzés útján sajátítsák el az ismeretanyagot, mely így könnyebben rögződik, és élményszerűsége segíti az érdeklődést. Helytelen az az eljárás, ha közlés után csak példaként mutatjuk be az alkotásokat, — ha a tanuló fel is ismeri a bemutatott képet, szobrot vagy épületet, de nem fogja tudni annak jellemzőit. Megfelelőbb módszer az, ha a tanulókkal elemeztetjük a műalkotást. Nem kell azonban sok képet elemezni. Legjobb, ha kiemelünk egy vagy két tipikus példát, mely magán viseli az összes jellemző jegyeket.

A fentebb említett esetben két alkotást elemeztetünk a tanulókkal; Madarász Viktor: Hunyadi László siratásá-t a történelmi festészetre, és Munkácsy Mihály: Siralomháza-t az életképfestészetre.

Az óra levezetése a következőképpen történik, különös tekintettel a két előbb említett kép elemzésére.

* A szerző a Szegedi Pedagógiai Főiskola földrajz-rajz szakán 1961. évben szerezte képesítését. Örömmel adunk helyt dolgozatának.

I. Előző ismeretek felelevenítése. (A klasszicizmus és romantika jellemzői, majd a realizmus és társadalmi gyökerei.)

II. Új anyag feldolgozása. — Szemléltetés.

Madarász Viktor: Hunyadi László siratása.

1. *A kép bemutatása* alkalmával időt hagyunk, hogy a tanulók minden kis részletet tüzetesen megfigyelhessenek. A kép a továbbiakban olyan helyen marad, ahol mindenki jól láthatja.

2. *A téma.* A műalkotás elemzésének tárgyalását a következő kérdésekkel indítom el: Mit ábrázol a kép? Mi történik a képen? A kérdésekre a következő feleleteket várom: egy sötét helyiségben, melyet csak két gyertya világít meg egy fehér lepellel leborított test fekszik. A lábánál két nő hajlik egymáshoz, akik siratják az elhunytat. Mi van a fehér lepelen a holttest nyakánál? Vértoltok. Milyen halállal halt meg tehát az illető? Meggyilkolták, valószínűleg hóhér bárdja ütötte le a fejét. Milyen rangú személy volt az illető? Magasrangú személyiség lehetett, kápolnában ravatalozták fel, és díszes gyertyatartókban világítanak a gyertyák. Azonkívül vitéz vagy katona volt, mert kardja tetemén nyugszik. Ki lehet az a két szomorú nő? Az anyja és a testvére, vagy menyasszonya, mert az egyik idősebb amíg a másik fiatal. A fiatalabb nő mit helyez a ravatalra? Virágot, tehát valószínű a menyasszonya. Milyen érzés tükröződik az arcukon? Szomorúság, siratják a halottat. Melyik történelmi személyiségről lehet szó? Hunyadi László. Ki volt Hunyadi László, miért ölték meg? A tanulók válaszaiból kibontakozik az esemény, a szereplő személyek és a történelmi kor.

3. *Kifejezési eszközök.* Milyen formát követel meg ez a hősi tartalom? Ezt a nehezebb kérdést rávezetéssel világítom meg. Miért nem lehet (az impresszionizmus) könnyed, színes, napfénytől átítatott ragyogó formában megfesteni egy ilyen komor, sötét eseményt? Melyik életszemléletnek sajátossága ez a fájdalmas borongósság? A romantikának. (A romantika jellemző vonásait már az óra elején átismételtük, ezek után csak erre a képre kell vonatkoztatni.) A tartalom romantikus, és a romantika milyen formanyelvben jelentkezik? Realisztikus. Aprólékos kidolgozás. Figyeljük meg ezt a képen, hol látható? A gyertyatartók, az oltárterítő, a drapériák redőzése, a kard stb.

Vizsgáljuk meg a kép fölépítését, *kompozícióját!* Milyen irányú vonalak a hangsúlyosak? Egymásra merőleges vízszintes és függőleges. Melyek ezek? A test fehér tömegére merőlegesen a gyertyatartók, erre pedig az oltár. Mi teremt kapcsolatot az élő személyek és a holt között? A fiatalabb nő virágcsokrot nyújtó karja. — Mi emeli ki a háttérből a fontos, jelentős dolgokat? *A fény.* Milyen szerepet kap a fény a formák kialakításában? A plasztikusság elérésének céljában áll. Hol jelentkezik ez? A gyertyatartókon, az alakok arcán. Melyik a legvilágosabb pont a képen? A holttest nagy fehér tömege. Melyik a legsötétebb pont? A sirató asszonyok ruhája és árnyéka. Szinte belevész mélykomorú szürkésbarna háttérbe. — Milyen szerepet kap a *szín?* Nem fontos. Kevés színt és nem tüzös, világos színeket használt a festő. Milyen ellentétre épült a kép? Fény-árnyék kontrasztra és nem szíkontrasztra.

4. *Esztetizáló* (esztétikai és erkölcsi elemzés). Miért tetszik? Vagy miért nem tetszik? Itt a tanulóktól különféle válaszokat kapunk a formát és a tartalmat illetően is. Így tehát a válaszokhoz, feleletekhez kapcsoltnak kell a további kérdéseket is feltenni; míg eljutunk a mondanivalóhoz: az idegen uralkodó sohasem szolgálja a népet igazságosan és hűen. Ebből aztán szorosán következik

5. *a kép keletkezésének történelmi háttere* — a Habsburg elnyomatás kifejezése

csak burkolt formában történhetett, V. László hűtlen kegyetlenségének bemutatásán át. A kép 1859-ben készült, milyen történelmi esemény zajlott le 1848–49-ben? A szabadságharc. Milyen volt a helyzet a szabadságharc bukása után? Teljes Habsburg elnyomás, idegen uralom a magyar hazán és népen. Miben jelentkezett ez? A művészek csak burkolt formában fejezhették ki alkotásaikban gondolataikat, különben börtön, száműzetés várt rájuk. Így festette meg Madarász Viktor Hunyadi László siratását.

6. *A kép alkotójának rövid élete.* Madarász Viktor történelmi festészetünk első nagy alakja Párizsban ismerkedett meg a francia romantikus festők művészetével, s hazatérve a magyar múlt, a magyar függetlenségi harcok korának ábrázolásához fordult. Képeket festett Zrínyi Ilonáról, Zrínyi Péterről és Frangepánról, majd pedig a nagy parasztvezérről, Dózsa Györgyről is. Történelmi eseményeket fest meg, tehát milyen festészetnek nevezhetjük művészetét? *Történelmi festészetnek.* Mik a jellemzői a történelmi festészetnek? (A példa alapján a tanulók összefoglalják a jellegzetes vonásokat.) A magyar történelmi festészet legnagyobb alakja Székely Bertalan volt. (Bemutatható képek: II. Lajos holttestének megtalálása, Egri nők.)

Munkácsy Mihály: Siralombáz (az előző festmény elemzésének szempontjai szerint haladunk itt is).

1. *A kép bemutatása.*

2. *A téma.* Mit ábrázol a kép?, mi történik a képen? Egy egyszerű fehér terítővel letakart asztal mellett komor parasztruhás ember ül, mellette egy kislány, a sarokban pedig egy síró nő. Másik oldalán bámészkodó embereket, gyerekeket tart vissza a hatalom képviselője, egy zsandár. Hol játszódik ez az esemény? Börtönben. Miről állapíthatjuk ezt meg? Bemehetnek a börtönbe az emberek, az oda bezárt személyhez? Be. Milyen céllal? Látogatni? Látogatni csak a legközelebbi ismerőseit engedik be a rabnak, itt pedig sok bámész ember és gyerek van. Hogy lehet ez? A rab halála előtt, kivégzése előtt bemehetnek hozzá, a sírolamházba. — Milyen szereplők vannak a képen? A főszereplő az ülő férfi. Ki ő? A rab. Vajon mit követett el? Rabolt, vagy gyilkolt, vagy lopott. Miért tette ezt? Mert szegény volt. Ki lehet ez az ember? Egy betyár. Milyen kifejezés van az arcán? Tehetetlen düh, fájdalom, szomorúság, de férfias erő. Milyen a többi szereplő viszonya hozzá? Ki lehet a sarokban síró asszony? a felesége, — és az előtte álló kislány? a gyermeke, tehát legközelebbi hozzátartozói. A többi ember közül kik osztoznak fájdalmukban? Az elől álló kalapos férfi, és a mellette álló asszony. Ki lehet az a kalapos férfi? talán a barátja, betyártársa. Milyen kifejezés van a mellette álló asszony arcán? Inkább irtózat, mint szomorúság vagy részvét. Vegyük sorba a többi alakokat. Kik vannak még a képen? Egy kárörvendő arcú nagy darab férfi, egy sajnálkozó fiatal lány, a háttérben közömbös arcok, egy anya gyermekével, a gyereket mintha féltené az elítélttől, bámészkodó suhancok, és a zsandár, nemtörődöm nyugalmával. Milyen esemény ez, a történelmi múlt egy pillanata, fennkölt hősi történet? Nem! egy egyszerű mindennapi, a nép életéből vett esemény. Egy betyár közszemlére kitéve a sírolamházban.

3. *Kifejezési eszközök.* Az életből vett valószerű eseményt milyen formába öntette a művész? Milyen műfajt követel meg az ilyen tartalom? Realista. Mi jellemzi a realizmust tartalmilag és formailag? (az óra elején mondottak felelevenítése). Hogyan vonatkozik ez erre a képre? A népelet egy valószerű momentuma tartalmilag. Formailag pedig az életszerű, reális kidolgozás, megoldás, az arckifejezések hű visszatükrözése, jellemző ereje.

Milyen a kép *kompozíciója*? Első pillanatban hova tekint a szem? A jobboldali csoportra. Mi választja el ezt a kép másik csoportjától? A csendőr függőlegesen tar-

tott szuronyos puskája és a két szál gyertya. — Honnan jön a fény? A néző felől, meghatározhatatlan pontból. Hogyan válik el a fény és az árnyék? A fehérek, világos foltok mindenütt a mély árnyékból villódnak elő. A jelentősebb pontok itt is fényben, a kevésbé jelentősek árnyékban vannak. Milyen szín-hangulat uralkodik a képen? Melegbarnás tónus. Milyen színek segítik elő ezt a mélybarna hangulatot? Okker, vörös, tompa kék és sárga, mély kékesszürke.

4. *Mondanivaló.* — Milyen sorsuk volt az abszolutizmus korában élő szegény embereknek? Nehéz sorban tengődnek, vagy szolgálva az idegen urakat, vagy elbujdostak, s akkor ilyen sorsra jutottak. El lehet ítélni egy embert bármit tett, ha a körülményeket nem veszik figyelembe? Miért tetszik a kép? (esztétikai nevelés). Hűen adta-e vissza a tartalmat, a mondanivalóját a művész?

5. *A mű keletkezésének történelmi háttere.* — Az abszolutizmus korában, a Habsburg elnyomás alatt így szenvedett a nép. Ezt nem kellett burkolt formába tenni, egy történelmi esemény álarca alatt bemutatni, hiszen nem egy neves hősről, személyről van szó, egy emberről csupán a népből. Bármikor megtörténhetett, hiszen a szegény emberek mindig ilyen körülmények között éltek. Ki ismerhette csak ilyen jól a nép életét? Csak az, aki közülük jött, köztük élt.

6. *A kép alkotója és rövid élete.* Munkácsy Mihály a magyar mesterek közül talán a legnagyobb világsikerre szert tett művész, kis asztalosinas volt, mikor először vett ceruzát a kezébe, hogy a deszkákra fölrajzolja képzeletének alakjait. Nagy utat tett meg a békéscsabai asztalosműhelytől a párizsi szalonokig. A bemutatott képe alapozta meg a hírnevét, és ezt egymás után követték a híresebbnél híresebb képei, melyek közül legtöbbet a népéletből merített (bemutatható: Tépécsinálók, Köpülő asszony, Rőzsehordó, Ásító inas), de voltak biblikus tárgyú képei is és a polgári életforma témái felé is kénytelen volt fordulni, mivel Párizsban a szalonok, a polgári hétköznapiak és ünnepnapok világában élt. De igazán őszinte a népi életképeiben volt. Mi az *életkép*? A művet témájuknál fogva az emberek állítják előtérbe, az életből merített események hőseként. (Összefoglaljuk a Siralomház alapján a jellemző vonásokat.) Sok művész sokszor hamis romantikával ábrázolta a népet (Bihari: Bíró előtt, vagy Mészöly: Balatoni halásztanya) nem a rideg valójában, hanem hízelegve, mintegy a szép oldalát mutatva be az életnek, mintha az csak ebből állna. (A bemutató összehasonlítás szempontjából szükséges.)

III. Összefoglalás. — Áttekintő kérdésekkel összefoglaljuk, rögzítjük a megismert anyagot, közben utalva arra, hogy a magyar festészet mindig jó úton halad akkor, ha a realizmus talaján marad. — Az óra tanulságainak összefoglalása.

Ez az óramenet csupán mintául szolgál, hiszen minden óra anyaga, témája más, különbözők a nevelési célok és feladatok. Az elemzés pontjai viszont felhasználhatók bármely műalkotásnál.

„a mi haladásunk is nagymértékben függ a közoktatás eredményességétől. Ezért becsüljük mi a pedagógusok munkáját, akik az új generációt nevelik.”

Kádár Jánosnak az oktatási rendszer parlamenti vitája alkalmával elhangzott beszédéből.

„A közoktatáson múlik, milyen emberek lesznek tíz, húsz, sőt, harminc-negyven év múlva azok a gyermekek, akiket ma nevelünk, ma készítünk elő az életre. Ezért a pedagógusok munkája, a közoktatás valóban óriási jelentőségű.”

Kádár Jánosnak az oktatási rendszer parlamenti vitája alkalmával elhangzott beszédéből.